

Ur *Fjärde internationalen* nr 1/91

Ernest Mandel

Leo Trotskijs aktualitet

Bedömningen av Trotskij i sovjetiska medier och hos alla ”officiella” kommunistpartier återspeglar på ett frapperande sätt den politiska utvecklingen i Sovjet och inom den s k ”världskommunistiska rörelsen”.

Fram till 1923 såg man Trotskij stå bredvid Lenin på grund av den roll som han spelade som oktoberrevolutionens organisatör, grundare och ledare av Röda armén och allmänt som andre man i partiet och staten. Man pratade om ”landet” och regeringen Lenin-Trotskij.¹ Mellan 1924-29 stämplades han som Lenins och bolsjevismens viktigaste motståndare, som partiets främste splittrare. Därefter blev han kriminaliserad som en fullfjädrad kontrarevolutionär, Sovjets och Stalins huvudfiende, spion, nazi-imperialistisk agent och förespråkare för ett återinförande av kapitalismen.

Sedan början av Chrusjtjovs avstalinisering och framför allt under den första fasen av Gorbatsjovs era har Trotskij beskyllts för att till stor del ha inspirerat Stalin, att Stalin förverkligat hans program och att han skulle ha blivit ”en andra Stalin” om han hade vunnit ”maktkampen”. I dag börjar man om på nytt. Nu hävdar ”liberala” och nysocialdemokratiska kretsar inom de olika kommunistpartierna (även Sovjets), att det inte var Stalin som Trotskij inspirerade utan Lenin, att han var huvudansvarig för den ”utopiska” och ”våldsamma” oktoberrevolutionen. Han bär emellertid endast ansvaret för Stalin i den utsträckning som stalinismen är det oundvikliga resultatet av leninismen och oktoberrevolutionen, d v s ett oundvikligt resultat av Lenin-Trotskij. Samtidigt frikänner man honom från allt kriminellt förtal och erkänner hans viktiga bidrag till Sovjetrysslands uppbyggnad.

Hur värderingen av Trotskij förändras återspeglar följaktligen i stora drag hur man värderar revolutionen, i sista hand själva revolutionens upp- och nedgångar, d v s de sovjetiska massornas och intelligentsans aktivitet. Den klivna inställningen till Trotskij i dagens Sovjet svarar mot en situation som präglas av såväl en begränsad massaktivitet som av intelligentsans ideologiska återhämtning.

Det är inte konstigt. Genom sina teorier och sin praxis förkroppsligar Trotskij den historiska tendensen mot inte bara arbetarklassens, utan överhuvudtaget hela den arbetande mänsklighetens befrielse och självbestämmande. Detta gör han tillsammans med Lenin och Rosa Luxemburg, om än mer systematiskt än dessa.

Under fyrtio år identifierade han sig med denna de arbetandes kamp för självorganisering och självbestämmande – med undantag av ”de svarta åren 1920-21”. Långt innan Lenin (i *Staten och revolutionen*, 1917), Rosas och andra tyska socialisters skrifter (1918-19) och Gramsci (1919) såg han redan 1905-06 i arbetarråden, tillsammans med Pariskommunen,² den bästa formen som historien skapat för att förverkliga lönearbetarnas mest omfattande självorganisering i revolutionära situationer. De konkreta erfarenheterna av den politiska generalstrejken (1920 mot Kapp-kuppen i Tyskland, ansatserna mot det planerade interventionskriget mot Sovjetryssland i Storbritannien 1920, Storbritannien 1926, Spanien 1934, Frankrike 1936) och nödvändigheten av arbetarnas enhetsfront mot fascismen (förständig i Tyskland 1930-33, framgångsrik i Frankrike 1934 och framför allt i Spanien 1936-37) utvidgade den

¹ Nyligen publicerade den sovjetiska pressen för första gången arkivmaterial av vilka det framgår att Lenin 1922 föreslog att göra Trotskij till ställföreträdande ordförande i Folkkommisariernas råd, d v s erkände honom som sin direkta efterträdare.

² Se Nick Robin ”Till storms mot himlen – Pariskommunen 1871” i *Fjärde Internationalen* nr 4 1989. ö.a.

ursprungliga rådstanken till att utgöra grunden för kamporganisationer som omfattar hela klassen och som emellanåt kan bildas ur fackföreningar respektive beväpnade självförsvarsorgan mot fascismen (som de spanska miliskommittéerna).

Trotskijs djärvaste idé var ”den permanenta revolutionens första lag”, som innebär att det är möjligt för en politiskt medveten och kamphärdad arbetarklass i relativt (inte absolut) underutvecklade länder, att inte bara använda arbetarråden som kamporgan utan också utveckla dem till organ för att erövra och utöva den politiska makten. Betoningen ligger återigen på arbetarklassens egen aktivitet och dess egen befrielse, d v s det fördärvliga i att vilken ledning det än gäller, med vilken teoretisk kunskap den än besitter om arbetarklassen, kräver att denna frivilligt skall iakttä återhållsamhet. 1918 bekräftades denna Trotskijs idé fullständigt. Vi kommer under de närmsta åren få se om den stämmer för de länder där arbetarklassen visar en hög grad av aktivitet under gynnsamma objektiva styrkeförhållanden i samhället (Nicaragua, Polen och framför allt Sovjet).

Nödvändiga, men absolut inte tillräckliga villkor för arbetarklassens befrielse är att den politiska makten erövrats, att arbetarstaten upprättas, att borgarklassens repressiva apparat slås sönder och att storfinansens makt över näringslivet upphävs. Men för att inte det klasslösa samhälle som består av fritt förenade producenter skall förbli en utopi krävs en objektiv materiell, kulturell och moralisk grund. Marx betonade detta redan i *Den tyska ideologin*. Trotskij insåg detta i samma ögonblick som han för Ryssland utvecklade idén om en arbetarnas råds makt i förening med bönderna (proletariatets diktatur): han gjorde det under åren 1905-06 och det återfinns i den permanenta revolutionens ”andra” och ”tredje” lag.

Detta gjorde det möjligt för honom att 1927 fördöma Stalins utopi om den förmenta möjligheten att slutföra det socialistiska uppbygget i ett land och blottlägga de reaktionära ”nationalkommunistiska” och reaktionära följder som oundvikligen skulle utvecklas såväl i Sovjetunionen som internationellt.

Trotskij är alltså inte bara råds maktens teoretiker och praktiker. Han är också den socialistiska (proletära) internationalismens teoretiker och praktiker i en klass för sig. Dessa båda sidor av hans gärning är mer aktuella än någonsin.

Produktivkrafternas och kapitalets ökade internationalisering och dess centralisering var något som Marx och Engels bara anade, men som Rosa Luxemburg, Nikolaj Bucharin och Lenin utvidgade vår kunskap om. Denna tendens samt klasskampens internationalisering,³ formar den världsmarknad som behärskas av allt färre multinationella koncerner och som utgör den bestämda ram inom vilken det kapitalistiska produktionssättets rörelselagar – i sista hand världelagens herravälde – gör sig gällande. Med dessa dominerande tendenser kolliderar såväl den socialdemokratiska-keynesianska utopin om en statlig reglering, som tar nationella och sociala hänsyn, som den stalinistiska/nystalinistiska utopin om en ”reellt existerande socialism”, som under en tid hjälpts upp av den kapitalistiska världsmarknaden.

Vad Hitlers mördardivisioner och Trumans hot om atombomben inte kunde uppnå, kan i dag i växande utsträckning nås med bättre färg- TV-apparater och bilar, billigare minichips och den kapitalistiska världsmarknadens teknologiska försprång. Den kinesiska mur som Stalin, Chrusjtjov och Breszjnev byggde runt den byråkratiska kommandoekonomin skakas i sina grundvalar. En ekonomi som falskeligen kallats för ”socialistisk planhushållning” (den har varken varit socialistisk eller en verklig planhushållning).

³ Något som jag har beskrivit som den dominerande tendensen under 1900-talets senare hälft. Se *Senkapitalismen*, del 1 och 2, Rene Coeckelberghs Bokförlag, 1974.

I dag förstår varje genomsnittligt begåvat barn att man endast kan lösa mänsklighetens centrala problem globalt – det slutgiltiga utplånandet av krig, rädda de naturliga levnadsbetingelserna, upphäva hungern och bota de sjukdomar som är möjliga i ”Tredje världen”.

Men den i och för sig korrekta idén om alla de livsviktiga ekonomiska och politiska problemens globalisering kan leda till två diametralt motsatta slutsatser. Gorbatsjov och många nysocialdemokrater, representanter för kommunistpartierna och ”gröna” grupper drar den utopiska slutsatsen att det är möjligt att förhindra katastrofen genom att i ökad utsträckning söka samarbete med storkapitalet. Trotskijs analys, som förs vidare av den revolutionära marxismen i vår tid, tar däremot återigen fasta på den marxistiska slutsatsen, att lösningen av den globala krisen endast kan nås genom att kapitalets herravälde bryts i världens ledande industriländer, d v s genom att den kapitalistiska världsmarknaden ersätts av en solidarisk, ekologisk och socialistisk ekonomi.

Det är inte vi revolutionära socialister som är utopiska. Utopiska är alla de som trots alla erfarenheter under 1900-talet underskattar de kapitalistiska motsättningarnas explosivitet och som anser att allt som hittills har hänt (två världskrig, två svåra depressioner, fascism och oräkneliga diktaturer) inte varit så farligt och även om det var det, så kommer det inte att upprepas.

Utopiska är i synnerhet alla de, som på allvar menar att ett samhälle som förespråkar privat rikedom, egoism och ökad aggressivitet, allas kamp mot alla och som ständigt reproducerar detta, som genom ett under skulle leda till ett genombrott för solidaritet, humanitet och ickevåld i världsskala.

Trotskijs kamp för arbetarklassens självaktivitet och självorganisering var starkt förbunden med hans kamp mot byråkratin, mot all slags förmynderi och förmyndarfasoner mot de arbetande, såväl i borgerliga som i post-kapitalistiska samhällen. Denna kamp, som fyllde de sista sjutton åren av hans liv, har i dag en trefaldig aktualitet.

Trotskij gav en i sig sammanhängande vetenskaplig förklaring av stalinismen och byråkratin fenomen. En sådan teori söker socialister över hela världen komma fram till, i första hand i Sovjet och Östtyskland.⁴ Den är absolut nödvändig för en framgångsrik förnyelse av såväl den socialistiska rörelsen som arbetarrörelsen. Det är också ett nödvändigt, om än inte tillräckligt, villkor för att stalinismens spöke och liknande fälor aldrig någonsin skall återkomma.

Byråkratin samhälleliga framväxt får sitt politiskt-ideologiska uttryck i teorin om substitutionism. Teorin drar av den obestridda upp- och nedgången i massornas aktivitet och klassmedvetandets långsiktiga brister slutsatsen, att andra krafter än arbetarklassen själv måste spela nyckelrollen i frigörelseprocessen och i skapandet av ett bättre samhälle: det kan vara staten, partiet, ledaren, experterna, en självutnämnd ”revolutionär förtrupp” (d v s en liten minoritet) som kan ”dra med sig” massorna med ”propaganda för saken”, lärare, vetenskapsmän, de lärda. Denna uppfattning om socialismen går tillbaka till en gammal tradition, vars ansatser man delvis kan finna hos Platon. De olika varianter av elitistiska uppfattningar om frigörelsen har Marx redan slutgiltigt besvarat i *Teser om Feuerbach*: Uppfostrarna måste själva uppfostras.

Just med hänsyn till den annalkande katastrofen kan man också bland radikalekologiska kretsar spåra försök att gripa tillbaka till substitutionism. Trotskijs anti-byråkratiska, anti-substitutionistiska, anti-elitistiska budskap får därigenom en brinnande aktualitet. Det leder till att vi teoretiskt måste utveckla bevisen för att enbart de arbetandes egen befrielse kan

⁴ Artikeln skrevs i juli, då Östtyskland fortfarande existerade. /ö.a./

skapa ett samhälle i vilket faran för en kommande katastrof slutgiltigt kan undvikas. Visserligen kräver denna bevisföring ett omfattande teoretiskt förarbete, som det hittills endast gjorts vissa ansatser till. Det kan inte inskränka sig till oemotsägliga, allmänna utsagor. Det måste till sist få sin prövning i praktiken, d v s leda till verkliga revolutionära genombrott. Detta kan marxister i dag endast förbereda och åtminstone inte omedelbart eller på kort sikt förverkliga.

Därför är det utifrån en marxistisk och socialistisk ståndpunkt också logiskt att Trotskij, rådsorganisationens praktiker och teoretiker, under sina sista tjugotre år samtidigt var den proletära förtrupsorganisationens teoretiker och praktiker, såväl nationellt som internationellt.

Innan Stalins mördare slog till, sade Trotskij att av alla sina bidrag till arbetarrörelsen var grundandet av Fjärde Internationalen det viktigaste. Viktigare än ledningen av Oktoberrevolutionen. I dag är det väl detta av Trotskijs uttalanden som framkallar den största motsägelsen, det som många har svårt att förstå. Vi är övertygade om att denna utsaga i övermorgon kommer att bekräftas av historien, precis på samma sätt som den prognos som han tidigare ställde – och som många då inte kunde förstå – att den byråkratiska diktaturen kommer att bryta ihop och att en politisk revolution är nödvändig för att inte det röda oktobers arv skall gå om intet.

Om 1900-talets problem endast kan *förstås* genom dialektiken mellan subjektiva och objektiva faktorer i historien, så kan de endast lösas genom dialektiken mellan massornas självorganisering och den revolutionära förtruppen.

Trotskijs konsekventa kamp mot byråkratiskt förmynderskap över de arbetande utmynnade hos honom i ett självkritiskt ställningstagande för ett pluralistiskt, ideologiskt obegränsat flerpartisystem i arbetarstaten. Arbetare och bönder måste vara fria att välja vem de vill till råden. Efter massornas traumatiska erfarenheter av fascismen, stalinismen och talrika terrorfyllda militär- och enpartidiktaturer i ”Tredje världen”, vill en överväldigande majoritet ha obegränsade mänskliga rättigheter och en utvidgad politisk demokrati. Detta fordrar också en uttalad självförvaltning av näringslivet som alternativ till den statliga kommandoekonomins och marknadens (penningpungens) despoti. Detta alternativ motsvarar tillika den tredje teknologiska revolutionens objektiva behov och möjligheter.

En av socialismens främsta möjligheter består i att den kan förkroppsliga en radikal och konsekvent demokratimodell, medan den på representation grundade borgerliga demokratin starkt begränsar massornas direkta politiska maktutövning. Radikal utvidgning av basdemokratin, radikal utvidgning av de materiella förutsättningarna så att de breda massorna kan utöva de politiska friheterna: det är socialismens frihetliga budskap vid 1900-talets slut.

Vår rörelse kan vara stolt över att vi på vår XII:e världskongress arbetade in detta i resolutionen *Teser om socialistisk demokrati*, långt innan socialister och kommunister över hela världen yrvaket fick upp ögonen för detta genom Gorbatjov och systemkrisen i Östeuropa och Sovjet.

De klokaste kommunisterna respektive medlöparna står sedan tiden för sin bedrövliga kapitulation inför Stalin i ett direkt kluvet förhållande till Stalin och hans förbrytelser. En del torde faktiskt ha trott på det stalinska förtälet och Moskvaprocessernas bekännelser, vilket de påstått efteråt.⁵ Inom det tyska språkrummet stämmer det varken på Berthold Brecht eller på

⁵ Stephan Hermlin skriver: ”Jag kan inte förlåta mig själv för att jag inte ville – jag kan inte ens nu uttrycka det på något annat sätt – veta sanningen. Det visade sig på det sättet att jag fram till nu fullständigt upphörde med att läsa vissa saker... Moskvaprocesserna och hela stalinismens fenomen kommer att utgöra en svår belastning i all

Arnold Zweig. Om Brecht vet vi idag att han skrev en dikt i vilken han kallade Stalin för "folkets mördare" – i samma ögonblick vägrade han att höja sin stämma offentligt mot Stalins förbrytelser. Om Arnold Zweig vet vi först i dag att han vid tidpunkten för mordet på Trotskij skrev i sin dagbok om "den mest dyrbara och bäst organiserade hjärnan under en huvudskål som någon någonsin slagit ihjäl med en hammare."⁶ Endast Peter Weiss besatt modet att i en teaterpjäs [*Trotsky i exil*] offentligt låta Trotskij's rättfärdiga sak komma till kännedom. Detta riskerade hans officiella erkännande i Östtyskland och ledde till hans – tillfälliga – uteslutning ur akademien. Denna kluvenhet övervinns nu i allmänhet.

I Sovjetunionen har ett nytt kapitel öppnats i värderingen av och i forskningen om Trotskij av uppriktiga och marxistiska intellektuella. Några av dem har vi redan kunnat uppskatta med anledning av Trotskij-symposiet i Wuppertal i mars 1990. Bland många skall här endast tre namn nämnas: professor Viktor Danilov, som återupprättat den historiska sanningen om Trotskij's position under åren 1922-24⁷ och professorerna Potsjekoldin och Kotelenez, som avslöjat den senare historieförfalskningen av Trotskij under perioden 1924 till 1927.

Många äldre skärivor upptäckts i de just öppnade arkiven. Många nya rön kommer fram genom den kritiska, produktiva forskning som just påbörjats. Nya resultat kommer att uppdagas för den nya uppstigande sovjetiska och hela den internationella arbetarrörelsen.

För att en än gång citera Arnold Zweig:

L.D. Trotskij, genom hela sitt liv kämpade han för oss alla som älskar den mänskliga civilisationen och de olika nationella folkgrupper genom vilka den får sitt uttryck. Hans mördare... försökte mörda denna civilisation... vårt fädernesland, när han slaktade honom. På oss åligger det att rädda Trotskij's livsverk från det förfall som hela tiden hotar. Ty detta livsverk skulle för Trotskij heta världsrevolution: naket och utan slagord innebar det att utvidga den mänskliga kulturen till hundra miljoner analfabeter eller, som Lunatjarskij uttryckte det, i en förändring av alla dessa människors blickar.⁸

I dag vet vi att denna räddning redan finns, inte endast och inte i första hand genom de revolutionära marxister som för hans livsverk vidare eller genom den vetenskapliga forskning som åter börjat befatta sig med det. Det räddas genom världsproletariatets faktiskt existerande förtrupp självt.

Många känner till namnet Chico Mendes,⁹ en representant för den nya arbetarklassen och den nya arbetarrörelsen: grundare av det brasilianska arbetarpartiets (PT) regionala avdelning i Amazonas skogar, sekreterare i gummitapparnas fackförening och beskyddare av urskogen mot rika boskapsuppfödare och multinationella skogsbolag som hotar att förinta den. Han mördades av klassfienden som lejt en mördare. I sin anspråkslösa stuga mitt i skogen hängde ett foto av Leo Trotskij. Trotskij skulle inte önskat sig ett bättre arv.

15 juli 1990

framtid för alla kommunister. De kommer också att få positiva följder om de förstås rätt och aldrig glöms. De är några av historiens stora lärdomar." Ur "Samtal med Ulrich Dietzel", *Sinn und Form*, März/April 1990.

⁶ Arnold Zweig: "Trotsky's Ende", *Sinn und Form*, März/April 1990

⁷ "We are starting to learn about Trotsky," publicerad i *History Workshop*, Spring 1990. Danilow förebrår Trotskij att han inte svarade på Stalins "kamp för personlig makt" på samma sätt som de andra ledande bolsjevikerna – vilket enligt Danilow skulle ha varit den enda möjligheten att stoppa Stalin i rätt tid. Han förstår inte att proletära revolutionärer endast kan föra en "kamp om makten" i spetsen för en aktiv klass. Saknas denna aktivitet så kommer "kampen om makten" antingen att sluta som en dödsdömd kupp eller – ännu värre – som fångar hos från arbetarklassen främmande samhällseliga krafter – i detta fall byråkratin.

⁸ Arnold Zweig: a.a.

⁹ Se Susanna Hecht "Amazonas skövling och gummitapparna" respektive Alexander Cockburn "Träd, kor och kokain – intervju med Susanna Hecht" i *Fjärde Internationalen* nr 4 1989. ö.a.

Översättning: Ingemar Sandström

Översatt ur: *Inprekorr*, nr 230, augusti/september 1990